ISSN 2219-7516 Proceedings of the National
Museum of Natural History. 2017, vol. 15

УДК 597:069.02:5+069.44](477)

Іменні збори риб кінця XIX та початку XX ст. в колекції Національного науково-природничого музею НАН України

А. М. Романь

Національний науково-природничий музей НАН України (м. Київ, Україна)

Nominal Fish Assembly from the Late 19th and Early 20th Century in the Collection of the National Museum of Natural History, NAS of Ukraine. — Roman, A. — The fish collection of the National Museum of Natural History, NAS of Ukraine was founded in 1961 by Yu. V. Movchan and gradually enriched by scientific materials, mainly due to expeditions of the museum's researchers within Ukraine and abroad. As of this writing, it consists of 153 388 specimens of cyclostomes and fishes. A part of the collection was received as gift from other scientific institutions and organizations, including foreign ones, or as a result of scientific exchange. The ichthyological collection contains materials collected long before its foundation, namely at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. There are famous scientists among the authors of this assembly, such as M. I. Yankovskyi, L. S. Berg, F. A. Derbek, O. I. Cherskyi, V. K. Soldatov, P. P. Sushkin, S. Ya. Paramonov, V. O. Karavaiev etc. By now, there is no reliably information on how these materials ended up in the collection, however their presence yet again empahsizes the collection's historical importance and the status of National Heritage.

Key words: NMNH, NAS of Ukraine, fish collection, nominal fish assembly, Institute of Hydrobiology, Institute of Zoology, The Far East.

Вступ

На момент написання статті колекція риб Національного науково-природничого музею НАН України (далі ННПМ) нараховувала 153 388 екз. Основна маса представлених матеріалів зібрана, починаючи з середини минулого століття, коли Юрієм Васильовичем Мовчаном і була започаткована іхтіологічна колекція. Більшість риб були виловлені співробітниками ННПМ, в тому числі і самим Ю. В. Мовчаном, під час експедицій (переважно по території колишнього СРСР), а також отримана в дарунок від колег та науково-дослідних організацій як з території України, так і з інших країн.

До колекції риб ННПМ увійшли збори Інституту гідробіології НАН України, що датовані, як правило, більш ранніми термінами, ніж 50-ті роки. Саме вони і послужили основою при створенні колекції риб ННПМ. На жаль, вони переважно не містять даних щодо авторства. Лише в пізніших матеріалах, що вже цілеспрямовано збирались для колекції, є найповніша інформація, яка включає дані щодо місця вилову, дати та прізвища дослідників, що зібрали матеріал. Серед колекторів переважно співробітники ННПМ, проте під час перегляду бази даних чи каталога увагу привертають такі прізвища, Л. Берг, М. Янковський та ін. Більшість цих дослідників у музеї не працювали, тож особливий інтерес викликають шляхи, якими ці екземпляри риб потрапили до колекції.

Основна мета цієї роботи — показати представленість матеріалів, які зібрані видатними науковцями в кінці позаминулого — на початку минулого століття і черговий раз підкреслити історичну значущість даної колекції риб в ННПМ НАНУ, що носить статус національного надбання України.

Матеріали

Матеріалом для даної роботи послужила власне колекція риб ННПМ, а також ряд історичних нарисів та статей (переважно персоналій).

Нами відібрані лише ті збори, що мають найповніші етикетки, зокрема із зазначенням прізвищ колекторів. До уваги брався період з кінця XIX — початку XX ст. (до 40-х років) — задовго до заснування самої колекції.

Corresponding author address: A. Roman; National Museum of Natural History, N. A. S. of Ukraine; Bohdan Khmelnytsky St. 15, Kyiv, 01030 Ukraine; e-mail: aroman.fish@gmail.com

Для окремих дослідників, авторів зборів, подані короткі біографічні нариси, що дають уявлення про час та умови, за яких ці матеріали були зібрані. На жаль, біографії багатьох дослідників до цього часу невідомі. Тому ми обмежилися лише достовірними фактами, не проводячи ретельних біографічних досліджень. Адже це є темою окремих публікацій.

Результати

Зі спогадів Ю. В. Мовчана, який є засновником колекціїї риб і основним колектором, шлях до створення її був довгим і тернистим. Працюючи в музеї у напрямку іхтіології, Юрій Васильович усвідомлював, що природничий музей неможливий без колекції риб. Першими матеріалами, що потрапили до колекції, були 19 екз. яльця *Leuciscus leuciscus* (Linnaeus 1758), зібрані в окол. о. Труханів (Київ) 19 березня 1961 р. Саме 1961 рік і можна вважати роком заснування іхтіологічної колекції ННПМ.

Роль співробітників Інституту гідробіології НАН України у наповненні колекції риб ННПМ НАН України

Провідна роль у розробці питань прісноводної гідробіології в Україні належить Інституту гідробіології (далі ІГБ) АН УРСР, адже на той час він був провідною організацією, що займалась вивченням іхтіофауни Дніпра. Суттєвий внесок у наповнення колекції був зроблений доктором біологічних наук, професором Дмитром Остаповичем Белінгом (1882–1949) — одним із засновників Інституту. Д.О. Белінг розпочав свою роботу в 1904 р. (ще будучи студентом) з вивчення морфології і порівняльної анатомії в лабораторії О. М. Сєверцова. У 1915 р. був призначений старшим асистентом кафедри зоології. У 1912–1921 рр. був тимчасово прикріплений до Таврійського університету, а у 1921 переведений до Київського університету. Тут він очолив лабораторію і кафедру зоології безхребетних. З 1935 р. до кінця 1937 р. завідував новоорганізованою кафедрою гідробіології. Одночасно працював на Гідробіологічній станції АН УРСР, що в 1939 була реорганізована в ІГБ АН УРСР. У 1935 р. Академія Наук присвоїла йому ступінь доктора без захисту дисертації (Мазурмович, 1972).

Починаючи з 1922 р., був організатором, учасником і керівником численних гідробіологічних експедицій Україною — по середньому і нижньому Дніпру (1923–1925), Десні (1932), Південному Бугу (1925); малими річками: Тетерів (1922), Тясьмин, Сула, Берда тощо. Важливе наукове значення мають організовані ним у 1927–1929 рр. гідробіологічні дослідження Дніпровських порогів перед їх затопленням (Мазурмович, 1972).

Шлях іхтіологічних матеріалів з ІГБ до ННПМ був непростим, адже тодішнє керівництво Інституту декілька разів змінювало своє рішення щодо передачі риб — як результат більшість матеріалів було втрачено, а в багатьох з тих, що залишились, не збереглися етикетки. Загалом було передано 3581 екз. риб. Саме серед цих матеріалів є збори Д. О. Белінга (екземпляр коропа *Cyprinus carpio* Linnaeus, 1758, з оригінальною етикеткою, див. рис. 1), а також Д. О. Белінга і К. Гіммельрейха (за період з 1912 по 1940 роки) [1]. Щодо останнього — важко встановити про якого Гіммельрейха йде мова, адже в Інституті зоології з 1931 по 1953 рр. працював Герман Олександрович Гіммельрейх — доктор біологічних наук, провідний спеціаліст в галузі порівняльної анатомії (Мазурмович, 1972). Його наукові інтереси пов'язані з проблемою еволюції будови і функції органів захоплення і перепровадження їжі у хребетних. Серед його численних робіт є і публікації на іхтіологічну тематику: «Висцеральный аппарат селахий как орган приема пищи», 1952; «Висцеральный аппарат осетрообразных как орган приема пищи», 1963 тощо. Цілком можливо, що саме він співпрацював з Д. О. Белінгом, а в базі даних присутня описка — помилково вказаний ініціал.

Загалом збори Д.О. Белінга і К. Гіммельрейха налічують 752 екз., що представлені 29 видами, зібраними переважно в басейнах Дніпра і Південного Бугу, а також у Дністрі, річках Приазов'я, Криму. На рис. 2 представлено екземпляр щипавки *Cobitis taenia* Linnaeus, 1758, що

[1] Саме з 1912 року вся діяльність Белінга присвячена гідробіологічним дослідженням.

зібраний зазначеними авторами. Серед зборів Д. О. Белінга варто відмітити такі, що, на нашу думку, заслуговують окремої уваги. Зокрема, це знахідки гольяна *Eupallasella percnurus* (Pallas, 1814) в струмку на Дарниці, бобирця *Petroleuciscus borysthenicus* (Kessler, 1859) в р. Ірпінь і золотистої щипавки *Sabanejewia baltica* Witkowskii, 1994 в околицях Києва. Ці знахідки авторами були опубліковані, але на даний момент у вказаних водоймах вже не відмічаються, що пов'язано з суттєвими змінами їх гідрологічних режимів, або ж з повним зникненням самих водойм, як, наприклад, більшість струмків і озер на Дарниці.

Мовчан Василь Архипович (1 (14) січня 1903–2 липня 1964) — український радянський іхтіолог-рибовод, член-кореспондент АН УРСР (з 23 травня 1951 р.), член-кореспондент ВАСГНІЛ (з 1955 р.), організатор і перший директор Інституту рибного господарства Української академії аграрних наук.

Народився в с. Неморожі (тепер Звенигородського району Черкаської області). У 1929 році закінчив Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут. У 1930–1941 роках — директор Науково-дослідого інституту ставкового рибного господарства в Києві. З 1949 року — завідувач відділу Інституту гідробіології АН УРСР, одночасно в 1945–1955 роках — професор, завідувач кафедри Київського університету (Мовчан…, 2016).

Головним напрямком досліджень В. А. Мовчана і його співробітників по Інституту гідробіології і Київського університету було вивчення біологічного режиму штучних водойм з метою підвищення їх рибопродуктивності. Найважливіші праці присвячені дослідженню екологічних умов вирощування коропа і розробці методів комплексної інтенсифікації цього процесу в ставкових господарствах.

Цілком імовірно, що серед неетикетованих риб, переданих ІГБ, значна кількість матеріалів зібрана Василем Архиповичем, проте достовірно відомо лише про 6 екз. карася звичайного (золотистого) *Carassius carassius* (Linnaeus, 1758), виловлених в системі озер в окол. с. Конча-Заспа Обухівського р-ну.

Роль співробітників Інституту зоології і Зоологічного музею АН УРСР

Караваєв Володимир Опанасович (1864–1939) — український зоолог і мандрівник (Бурій, 2005). Народився 26 лютого (9 березня) 1864 року в Києві у родині лікаря. Закінчив у Києві гімназію і університет св. Володимира (фізико-математичний факультет), в якому працював з 1890 до 1919 р.; в 1919–1929 рр. працював у Зоологічному музеї АН України; з 1930 року — в Інституті зоології АН України, в 1926–1934 рр. — очолював Інститут (Караваєв…, 2016).

Здійснив багато подорожей по Україні, Кавказу, країнах Європи, по Африці й Азії, на острови Індійського й Тихого океанів, зокрема, брав участь в експедиції по Чорному морю на судні «Запорожець».

Опис подорожей і багатих колекцій тварин, зібраних під час поїздок (передані Зоологічному музею АН УРСР), принесли Караваєву широке визнання на батьківщині та за її кордонами.

В колекції зберігається 30 екз. (одна банка) піщанки *Ammodytes marinus* Rait, 1934 з Росії, зібраних у 1936 р. Більш точні дані щодо місця відлову цих риб відсутні. Проте відомо, що даний вид поширений у Північній Атлантиці: 74° пн. ш. (Нова Земля і Ведмежі Острови) до 49° пн. ш. (Нормандські о-ви, захід Британських о-вів), Включаючи Східну Гренландію, Ісландію, Баренцеве і Балтійське моря (за вийнятком Білого моря, Ботнічної затоки і Фінляндії).

Парамонов Сергій Якович — український ентомолог та палеонтолог, доктор біологічних наук, відомий спеціаліст по двокрилих. Народився в Харкові 4 листопада 1894 р. З 1924 до 1939 р. працював науковим співробітником Зоологічного музею Академії наук в Києві; 1939 р. С. Я. Парамонова було призначено директором цього музею. На посаді він працював до 1941 року (Мазурмович, 1972).

Збирав матеріали в Одесі — три одиниці зберігання (три види: *Psetta maeotica*, *Parablennius sanguinolentus* Pallas, 1814 і *Ctenolabrus rupestris* (Linnaeus, 1758)), зловлені у 1918 р. і в 1968 р.

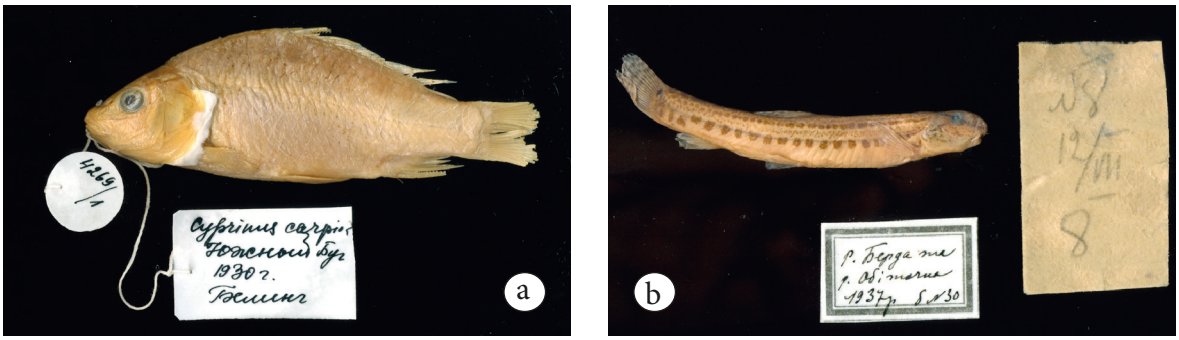

Рис. 1. Екземпляри коропа *Cyprinus carpio* (a) банка № 2428 та щипавки *Cobitis taenia* (b) банка № 2440 з оригінальними етикетками Д. О. Белінга.

Fig. 1 Specimens of carp *Cyprinus carpio* (a) jar № 2428 and spined loach *Cobitis taenia* (b) jar № 2440 with original labels by D. O. Belinh.

Рис. 2. Етикетка (a) і екземпляр *Abyssocottus korotneffi* (b), що можуть належати авторству Л. С. Берга (банка № 6323).

Fig. 2. Label (a) and specimen of *Abyssocottus korotneffi* (b), which may include authorship of L. S. Berg (jar № 6323).

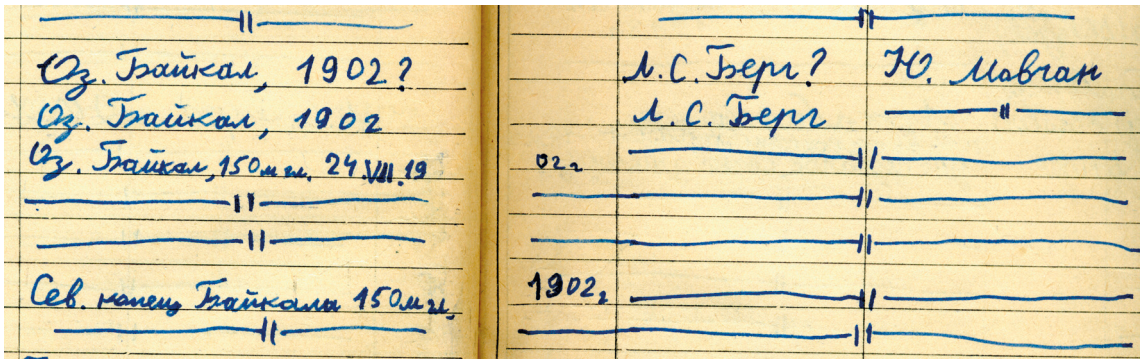

Рис. 3. Сканована частина Книги обліку іхтіологічних колекцій (Книга № 1, с. 11) із записами Ю. В. Мовчана.

Fig. 3. Scancopy of the Keeping book of ichthyological collections (Book № 1, p. 11) with recordings of Yu. V. Movchan.

Шпет Георгій Йосипович — доктор біологічних наук, професор, працював у галузі морфології і еволюційної теорії, переважно на ентомологічних об'єктах. Народився 22 квітня 1905 р. в Києві. У 1925 р. закінчив Інститут народної освіти в Києві за спеціальністю "Біологія". З 1929 по 1932 р. працював у Інституті зоології.

У післявоєнний час працює паралельно в напрямках гідробіології, екології живлення коропа тощо. Розробив простий метод гарантованого одержання масових культур дафній

(«Разведение дафний как живого корма в рыбоводстве», 1950). Багато працював над вивченням біологічної продуктивності тварин (Рыбопродуктивность прудов Украинской ССР). Розробив метод обліку біологічної продуктивності тварин на основі запропонованої ним «прогресії розмноження» (Мазурмович, 1972).

Протягом своєї науково-педагогічної діяльності був учасником багатьох експедицій на Байкал, Алтай, Урал, Тянь-Шань. Саме звідти ним і були привезені 3 екз. (одна банка) *Paracottus knerii* (Dybowski, 1874), зібрані в оз. Байкал у 1930 р.

Збори Л. С. Берга в колекції риб ННПМ

Берг Лев Семенович (14 (27) березня 1876 р. — 24 липня 1950 р.) — один з найвидатніших іхтіологів в історії науки. Народився в м. Бендери (Молдова). У 1898 р. закінчив Московський університет. У 1909 р. за монографію «Аральське море» здобув ступінь доктора географії. З 1928 р. — член-кореспондент АН СРСР, з 1934 р. — заслужений діяч науки РРФСР, з 1946 р. — академік. Берг брав активну участь у роботі Всесоюзного географічного товариства (з 1940 р. — президент). Л. С. Берг — автор понад 650 робіт з біогеографії, лімнології, іхтіології, гідробіології, етнографії, а також з геології, геоморфології і палеогеографії. Берг висунув гіпотезу ґрунтового походження лесу, вивчав природу УРСР і Молдавської РСР. У 1912–1914 роках досліджував рельєф колишньої Чернігівської губернії. У статтях і монографіях Берга дається опис ландшафтних зон УРСР (Берг..., 2016).

В зоогеографії Л. С. Берг запропонував своє трактування поширення риб та інших водних тварин, зокрема показав місцеве походження іхтіофауни озера Байкал, а склад Каспійської фауни, навпаки, пояснив післяльодовиковою міграцією по Волзі. В іхтіології головними працями Лева Семеновича є: «Система рыбообразных и рыб, ныне живущих и ископаемых» (1940) і класична робота з трьох томів «Рыбы пресных вод СССР и сопредельных стран» (1949, Державна премія 1951), що зберегли своє наукове значення і донині, а також численні роботи по рибоводству і рибному промислу (Берг..., 2016).

В колекції риб зберігаються 214 екз. риб, підписаних Левом Семеновичем Бергом. Матеріали представлені 9 видами (табл. 1) риб з озера Байкал та одним видом з р. Сунжа (бас. р. Терек). Загалом матеріали із Байкалу датовані 1902 р, а з Сунжи — 1909. Наразі достеменно невідомо, чи особисто Левом Семеновичем зібрані ці матеріали, чи передані йому на обробку. Ми приводимо оригінальну етикетку (рис. 3) з екземпляром *Abyssocottus korotneffi* Berg, 1906.

Однак цілком можливо, що ці матеріали отримані з Київського інституту народної освіти, створеного на базі Київського університету. Принаймні відомо, що на оз. Байкал у 1900–1902 рр. була експедиція під керівництвом О. О. Коротнєва і її матеріали були опрацьовані В. М. Дибовським та В. К. Совинським (Зоологічний …, 2009). Тим більше, виходячи із записів Ю. В. Мовчана у книзі обліку іхтіологічних колекцій (рис. 3, книга № 1, с. 11), дана етикетка була сумнівною, адже в архівах відсутні дані щодо експедиції Л. С. Берга на Байкал у 1902 році.

Таблиця 1. **Види риб, підписані Л.С. Бергом, що зберігаються в колекції ННПМ**
Table 1. **Fish species collected by L.S. Berg and deposited in collection of NMNH**

Родова назва	Видова назва
Abyssocottus Berg, 1906	*gibbosus* Berg, 1906
Abyssocottus Berg, 1906	*korotneffi* Berg, 1906
Asprocottus Berg, 1906	*herzensteini* Berg, 1906
Cottinella Berg, 1907	*boulengeri* (Berg, 1907)
Cottocomephorus Pellegrin, 1900	*inermis* (Yakowlew, 1890)
Cottus Linnaeus, 1758	*kessleri* Dybowski, 1874
Limnocottus Berg, 1906	*godlewskii* (Dybowski, 1874)
Paracottus Taliev in Berg, 1949	*knerii* (Dybowski, 1874)
Romanogobio Banarescu, 1961	*ciscaucasicus* (Berg, 1932)

Збори природодослідників Далекого Сходу і Північних морів

Серед інших зборів за період з кінця позаминулого — початку минулого століть варто відмітити матеріали, зібрані М. І. Янковським, Ф. А. Дербеком, О. І. Черським, В. К. Солдатовим, П. П. Сушкіним. Ці люди працювали над вивченням природи Далекого Сходу, Сибіру, Північних морів тощо.

Дербек Федір Альбертович — судовий лікар, який цікавився наукою і збирав зразки, що згодом передавав до різних колекцій (Подмаскин, Тарасенко, 2011).

В колекції риб зберігається лише один екземпляр широкорота Стаіндахнера *Neozoarces steindachneri* Jordan & Snyder, 1902, зібраний автором і датований 1910 роком. Будь-яка інша інформація відсутня. Даний вид поширений у північно-західній частині Тихого океану: Охотське море біля берегів Сахаліну, Тихоокеанське узбережжя о. Хоккайдо, Російська частина узбережжя Японського моря від Татарської протоки до затоки Святого Петра.

Солдатов Володимир Костянтинович (3 липня 1875 — 31 січня 1941) — іхтіолог, зоолог, доктор біологічних наук, професор, дослідник північних і далекосхідних морів. Народився в м. Верхоленськ Іркутської губернії. Закінчив Петербурзький університет (1906 р.). Брав участь у Мурманській науково-промисловій експедиції (1899–1906 рр.), організованій М. М. Кніповічем. Вивчав біологію і промисел сьомги на тонях російських рибопромисловиків і лопарів у Кольській затоці та річках, що впадають у Баренцеве море. Учасник Північної науково-промислової експедиції (1920–1925 рр.). Брав участь у вивченні морських і прісноводних риб на Далекому Сході. Один з організаторів Плавморніна; неодноразово брав участь у рейсах НДС «Персей». В 1919–1941 рр. професор Московського технічного інституту рибної промисловості та господарства. Автор капітальних монографій і підручників з іхтіології. Його підручник «Промысловая ихтиология» (1934) слугував настільною книгою для багатьох поколінь студентів-іхтіологів.

В колекції є дві одиниці зберігання: по одному екземпляру амурського тригуба *Opsariichthys uncirostris* (Temminck & Schlegel, 1846) і плямистого коня *Hemibarbus maculatus* Bleeker, 1871, зібраних в Росії. Щодо першого екземпляру більше нічого не відомо, а щодо другого відомо, що він зібраний в р. Амур у 1913 р.

Сушкін Петро Петрович (27 січня (8 лютого) 1868 р., м. Тула — 17 вересня 1928 р., м. Кисловодськ) — видатний російський зоолог, зоогеограф і палеонтолог, академік.

П. П. Сушкін у 1885 р. закінчив Тульську класичну гімназію та був зарахований на природниче відділення фізико-математичного факультету Московського університету. Ще у студентські роки він розпочав дослідницьку діяльність під керівництвом відомого орнітолога М. О. Мензбіра. У 1889 р. після завершення університету П. П. Сушкіна залишили на кафедрі для підготовки до професорського звання. У цей період ним були здійснені ряд експедицій з метою вивчення орнітофауни — у Тульську (1892 р.) та Уфімську (1897 р.), Смоленську (1897 р.) губернії, на південь Уралу (1893 р.), у степи Киргизії (1894 і 1898 рр.), у Мінусинський край, Західні Саяни та Урянхайську землю (1902 р.).

У 1897 році П. П. Сушкін захистив магістерську дисертацію. Згодом був у тривалому науковому відрядженні в музеях Західної Європи, де збирав остеологічний матеріал для докторської дисертації. В 1909 р. П. П. Сушкін був обраний професором Харківського університету. За роки роботи у Харкові (1909–1919 рр.) він не припиняв польових досліджень, пов'язаних з фауністичними дослідженнями Азії. Саме у цей період були здійснені дві великі експедиції на Алтай, який у той час був мало вивченим у фауністичному та географічному плані. Результатом цих експедицій стала двотомна монографія «Птицы Северного Алтая и прилегающих частей Северо-Западной Монголии», яка вийшла друком вже у 1938 р., після смерті автора.

У 1914 р. П. П. Сушкін захищає докторську дисертацію «К морфологи скелета птиц: 1) Сравнительная остеология дневных хищных птиц (Accipitres) и вопросы классификации. 2)

Сокола и их ближайшие родственники», а в 1911–1912 рр. П. П. Сушкіна обирають заступником голови Харківського товариства любителів природи. З науковою метою він неодноразово відвідує Крим (1897, 1903–1908, 1910–1911 рр.). Пізіше П. П. Сушкін викладав у Таврійському університеті (Сімферополь, 1919–1920 рр.) та працював у Сімферопольському природознавчому музеї (1920–1921 рр.).

У 1921 р. П. П. Сушкін переїхав до Ленінграду, де був завідувачем відділу Зоологічного музею Академії наук СРСР, в Геологічному музеї Академії наук.

У 1923 р. був обраний академіком Академії наук СРСР (Сушкін…, 2016).

Серед Зборів Сушкіна П. П. 2 екз. (одна банка) алтайського османа *Oreoleuciscus potanini* (Kessler, 1879). Матеріал зібрано в 1914 р. в оз. Урег-Нур (Монголія) під час другої експедиції на Алтай (Мазурмович, 1972) і в Північно-Західну Монголію.

Черський Олександр Іванович (1879–1921) — російський орнітолог і натураліст, дослідник Далекого Сходу, син І. Д. Черского (Гуков, 2001). З 1908 р. О. І. Черський працює консерватором в музеї Товариства вивчення Амурського краю у Владивостоці. Протягом семи років він щорічно разом зі своєю дружиною і препаратором здійснював експедиції та поїздки в різні райони для вивчення рослинного і тваринного світу Приморського краю. Дослідження охопили південну частину Примор'я — озеро Ханка, п-ів Муравйова-Амурського і ряд інших районів. В цих експедиціях були зібрані багаті матеріали, в тому числі і чебачок амурський, 2 екз. якого з Приморського краю Росії (1910 р.) з р. Туманчек зберігаються в колекці риб ННПМ. Особливість знахідки в тому, що на той час цей вид в Україні не зустрічався. А річка Туманчек є його типовою територією (Черский…, 2016).

Іменем О. І. Черського названі багато видів рослин і тварин Далекого Сходу, в тому числі бабець *Cottus czerskii*, гольян *Phoxinus czekanowski czerskii* і пічкур-губач *Sarcocheilichthys czerskii*, що зустрічаються в річках Примор'я. Його ім'ям також названо мис на східному березі о-ва Російського поблизу Владивостока.

Янковський Михайло Іванович — підприємець, натураліст, ентомолог і селекціонер Південно-Усурійського краю. Михайло Іванович народився 24 вересня 1842 р. в сім'ї польського шляхтича Яна Янковського. Дитинство провів у родинному маєтку під Тикоцином Августовської губернії. Потім вступив до Горигорецького інституту землеробства (зараз Білоруська державна сільськогосподарська академія), біля Могилева. У квітні 1863 р. разом з іншими студентами Інституту взяв участь у Січневому повстанні, за що і був засуджений до 8 років заслання до Сибіру з позбавленням усіх дворянських прав. У 1866 р. за царською амністією термін каторги було скорочено вдвічі. У 1868 р. М. І. Янковський влаштувався на золоті копальні притоки р. Лєни — Ольокми. У 1872 р., за запрошенням зоолога Бенедикта Дибовського, відправляється на Далекий Схід в складі невеликої наукової експедиції, що тривала до 1874 р. На Амурі познайомився із засланим поляком Чаклєєвським, що управляв золотою копальнею на острові Аскольд, неподалік від Владивостока. Чаклєєвський їхав назад до Польщі і шукав собі заміну, Янковський погодився на нову посаду, і в 1874 р. вирушив до Владивостока.

В колекції риб зберігається лише один екземпляр *Enedrias nebulosa* (Temminck & Schlegel, 1845) за сучасною систематикою — *Pholis crassispina* (Temminck & Schlegel, 1845), зібраний автором в Росії і датований 1898. Саме в цей час Янковський був управляючим золотої копальні і одночасно захоплювався наукою — збирав і відправляв значні колекції комах, птахів тощо до різних музеїв. Як даний екземпляр потрапив до колекції риб ННПМ — невідомо. Цей вид поширений у північно-західній частині Тихого океану, біля берегів Японії, Корейського півострова, в Жовтому морі і біля берегів Китаю.

Також в колекції зберігаються матеріали, зібрані Мутовкіним (ініціали відсутні) — зібрав 1 екз. *Gymnocanthus detrisus* Gilbert & Burke, 1912 на півострові Камчатка, А. В. Ушинским — один екз. *Pseudoscaphirhynchus kaufmanni* Kessler, 1877 зловлений 1927 р. в р. Аму-Дар'я в Туркменістані. Ким були ці люди, нам поки-що встановити не вдалось.

Таким чином можна вважати, що збори Юрія Васильовича Мовчана послужили основою при створенні колекції риб ННПМ, однак матеріали передані співробітниками Інституту гідробіології, Інституту зології та зібрані першими співробітниками ННПМ (тоді Зоологічний музей), а також збори з Далекого Сходу послужили суттєвим доповненням і надали колекції наукового значення. На жаль, на сьогодні достеменно не відомо, яким чином Далекосхідні матеріали потрапили до колекції риб ННПМ. Зі слів Ю. В. Мовчана, одним з можливих шляхів є передача останніх з колекції Зоологічного Інституту РАН (ЗІН). Адже Юрій Васильович мав добрі зв'язки зі співробітниками даної установи, тож достовірно відомо, що частина матеріалів подарована співробітниками ЗІН або отримана в результаті наукового обміну.

Отже, Колекцію риб ННПМ цілком справедливо можна називати історичною, адже вона містить матеріли, що були зібрані протягом майже 150 років, а серед колекторів постаті природодослідників і науковців зі світовими іменами.

Література

Гуков, Г. В. Чье имя ты носишь, растение? Сто пятьдесят кратких биографий (Из истории ботанических исследований на Дальнем Востоке). — Изд. 2-е, испр. и доп. — Владивосток : Дальнаука, 2001. — 400 с. (Про А. И. Черского).

Берг Лев Семенович // Вікіпедія. — 2016 (9.09.2016). — http://goo.gl/T58bmw

Бурій, В. Видатний український зоолог [В. О. Караваєв] / Валерій Бурій // Місто робітниче (Ватутіне). — 2005. — 28 січ. — С. 4.

Зоологічний музей: Путівник. — Київ : Зоомузей ННПМ НАНУ, 2009. — 106 с.

Караваєв Володимир Опанасович // Вікіпедія. — 2016 (08.09.2016). — http://goo.gl/exI7nB

Мазурмович, Б. Н. Розвиток зоології на Україні. — К.: В-во Київського університету, 1972. — 229 с.

Мовчан Василь Архипович // Вікіпедія. — 2016 (08.09.2016). — http://goo.gl/DGUViV

Подмаскин, В. В., Тарасенко, Д. Б. Исследовательская и общественная деятельность корабельного врача Ф. А. Дербека (1902–1930 гг.) // Россия на Тихом океане: роль личности в становлении российской государственности и проблемы безопасности : Шестые Крушановские чтения (2009 г.). — Владивосток, 2011. — С. 477–480.

Солдатов Владимир Константинович // Википедия. — 2016 (08.09.2016). — http://irkipedia.ru/content/soldatov_vladimir_konstantinovich

Сушкін Петро Петрович // Вікіпедія. — 2016 (08.09.2016). — http://goo.gl/whP4O7

Черский Александр Иванович // Википедия. — 2016 (08.09.2016). — http://www.kamchatsky-krai.ru/biography/chersky.htm

Янковский Михаил Иванович // Википедия. — 2016 (08.09.2016). — http://goo.gl/HfTtS4

Іменні збори риб кінця XIX та початку XX ст. в колекції Національного науково-природничого музею НАН України. — Романь, А. — Колекція риб Національного науково-природничого музею НАН України заснована 1961 року Ю. В. Мовчаном і поступово наповнювалася матеріалами, переважно за рахунок експедиційних виїздів наукових співробітників музею як по території України так і за її межами. На момент написання статті вона нараховувала 153388 екз. круглоротих і риб. Частина надходжень була отримана в дарунок від інших наукових установ і організацій, в тому числі і закордонних, або в результаті наукового обміну. Серед іхтіологічних матеріалів зберігаються і такі, що були зібрані задовго до заснування самої колекції — в кінці позаминулого — на початку минулого століть. Серед авторів цих зборів відомі природодослідники і науковці: М. І. Янковський, Л. С. Берг, Ф. А. Дербек, О. І. Черський, В. К. Солдатов, П. П. Сушкін, С. Я. Парамонов, В. О. Караваєв тощо. Наразі достеменно невідомо, яким чином ці матеріали потрапили до колекції, проте їх наявність черговий раз підкреслює її історичну значущість та статус Національного надбання.

Ключові слова: ННПМ НАНУ, колекція риб, іменні збори, Інститут гідробіології, Інститут зоології, Далекий Схід.

Адреса для зв'язку: А. М. Романь; Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Б. Хмельницького, 15, м. Київ, 01030 Україна; e-mail: aroman.fish@gmail.com